OSCE Organization for Security and Co-operation in Europe
Mission to Bosnia and Herzegovina

UVREDE, ZLOSTAVLJANJE I UZNEMIRAVANJE ZASNOVANO NA PREDRASUDAMA U BOSNI I HERCEGOVINI: PREPORUKE ZA IZRADU ZAKONSKIH ODREDBI I POLITIKA

Rezultati Istraživanja o neprijavljivanju krivičnih djela učinjenih iz mržnje za BiH provedenog 2023. godine[1]

Svakodnevne frikcije

Mnoge ljude u nekom trenutku u životu neko uvrijedi, zlostavlja, uznemirava ili ih na neki drugi način maltretira na javnom mjestu. Međuljudska trvenja u svakodnevnom životu su uobičajena. Ona obuhvataju širok spektar ponašanja, od loših manira do verbalnih napada i, u najgorem slučaju, fizičkog napada. Ako nema prijetnji nasiljem ili stvarnog fizičkog nasilja, veliki dio takvog ponašanja će se smatrati graničnim ili izvan djelokruga krivičnog zakona. Incidenti koji uključuju takvo međuljudsko ponašanje, a sadrže neki predrasudni motiv obično se nazivaju incidentima učinjenim iz mržnje 'niskog nivoa'. Ipak, dokumentovanje i razumijevanje takvog ponašanja i njegovog uticaja na žrtve može pružiti korisne informacije za borbu protiv krivičnih djela učinjenih iz mržnje.

Istraživanje o neprijavljivanju krivičnih djela učinjenih iz mržnje u BiH pokazalo je da su interpersonalne uvrede i zlostavljanje na javnim mjestima jedan od većih problema. Međutim, veliki broj žrtava ne prijavljuje incidente organima vlasti zbog različitih razloga. Stoga je istraživanje u cilju pribavljanja sistematskog prikaza potencijalnog problema obuhvatilo niz pitanja za ispitanike o njihovim iskustvima sa ovom vrstom zabrinjavajućeg ponašanja —uvreda uživo, direktnih verbalnih napada, uvredljive gestikulacije ili uznemiravanja, kao što je maltretiranje ili drugi vid zastrašivanja — na javnim mjestima u prethodnih 12 mjeseci. U slučaju onih ispitanika koji su doživjeli takve incidente, istraživanje je sadržavalo dodatna pitanja o lokacijama na kojima su se takvi incidenti desili, počiniteljima, percepiranom predrasudnom motivu, mogućem uticaju incidenata na ispitanike, kao i da li su ih prijavili policiji ili drugim organima vlasti.[2] U ovom dokumentu iznose se najvažniji rezultati i preporuke za pravosudne i druge organe zasnovane na rezultatima istraživanja.

Ured za demokratske institucije i ljudska prava Organizacije za evropsku sigurnost i saradnju (OSCE/ODIHR)[3] „krivično djelo učinjeno iz mržnje" definira kao „krivično djelo motivirano pristrasnošću ili predrasudama prema određenim grupama ljudi". Krivično djelo učinjeno iz mržnje sastoji se od dva elementa: krivičnog djela i predrasudnog motiva. Krivično djelo učinjeno iz mržnje se desilo kada je počinilac namjerno targetirao neko lice ili imovinu zbog jedne ili više njihovih karakteristika ili je izrazio neprijateljstvo prema tim karakteristikama za vrijeme počinjenja krivičnog djela. Ova definicija je u skladu sa definicijama krivičnih djela učinjenih iz mržnje u krivičnim zakonima u Bosni i Hercegovini.

U okviru Istraživanja o neprijavljivanju krivičnih djela učinjenih iz mržnje za BiH iz 2023. godine, korišten je uzorak od 2438 ispitanika starosti od 15 godina i starijih odabran iz 18 općina-opština/gradova sa kontinuirano visokim brojem potencijalnih krivičnih djela učinjenih iz mržnje evidentiranih u bazi podataka o djelima učinjenim iz mržnje Misije OSCE-a u BiH (Misija). Korištena je neprobabilistička metoda uzorkovanja sa kvotama zasnovanim na etno-vjerskom identetu, spolu i starosti ispitanika.

Ovakav dizajn istraživanja uobičajeno se koristi za istraživanje tržišta i istraživanje javnog mnijenja zbog svoje efikasnosti i ekonomičnosti. Ispitanici odabrani putem online panela ili neposrednim odabirom anketara su samostalno popunjavali upitnik u periodu između jula i oktobra 2023. godine. Neprobabilističko uzorkovanje onemogućava procjenu vjerovatne tačnosti rezultata istraživanja jer su takve procjene zasnovane na statističkim principima povezanim sa vjerovatnoćom ili slučajnim uzorkovanjem.

Ipak, s obzirom na nivo tačnosti koji se u praksi često dobiva istraživanjima ove vrste, može se smatrati da su rezultati istraživanja snažno indikativni za iskustvo opšte populacije u odabranim općinama-opštinama/gradovima.

1 Istraživanje o neprijavljivanju krivičnih djela učinjenih iz mržnje za Bosnu i Hercegovinu provedeno je u periodu od jula do oktobra 2023. godine, kao prvo istraživanje koje je imalo za cilj sistematsko prikupljanje iskustava žrtava potencijalnog krivičnog djela učinjenog iz mržnje u BiH. Istraživanje je finansiralo Ministarstvo vanjskih poslova Kraljevine Norveške kao dio Ugovora o saradnji sa Misijom OSCE-a u BiH (Misija) kroz vanbudžetsko finansiranje za period 2022-2024, a njegovu izradu je naručila Misija. Agencija Evropske unije za temeljna prava je pružila podršku pri formuliranju pitanja korištenih za istraživanje.

2 Iz pitanja je izričito isključena prijetnja nasiljem, s obzirom na to da su ta pitanja postavljena u drugom dijelu istraživanja.

3 "What is a hate crime?" https://hatecrime.osce.org

Najvažniji rezultati

Uvrede uživo, direktni verbalni napadi, uvredljiva gestikulacija ili uznemiravanje koje su doživjeli ispitanici:

- **Nešto više od jednog od osam (13%) ispitanika navelo je da su u prethodnih 12 mjeseci, na javnom mjestu, bili direktno vrijeđani, ili verbalno napadnuti, nazivani pogrdnim imenima, bili meta uvredljive gestikulacije ili su bili izloženi uznemiravanju ili zastrašivanju uživo.**

Ovo je bilo više od udjela (10%) ispitanika koji su doživjeli zlostavljanje na internetu u prethodnih 12 mjeseci — pri čemu im je direktno poslana uvredljiva poruka ili su na internetu postavljeni uvredljivi komentari o njima, ili oboje.

- **Više od polovine ispitanika koji su bili meta uvreda, verbalnih napada, nazivani pogrdnim imenima, bili meta uvredljive gestikulacije ili su bili izloženi uznemiravanju ili zastrašivanju, istakli su da se to dogodilo više od jednog puta u prethodnih 12 mjeseci – dva puta za skoro četvrtinu ispitanika (23%) ili više od dva puta za trećinu (34%).**

Demografski faktori rizika

- **Identičan procenat žena i muškaraca u anketi je naveo da su bili predmet incidenata najmanje jednom u prethodnih 12 mjeseci.**
- **Kada se uzme u obzir starost, postoji jasna veza između incidenata i mlađe dobi i za žene i za muškarce, s nešto jačom vezom za mlađe žene nego za mlađe muškarce.**

Ipak, rezultati pokazuju da su žrtve, kada se uzmu u obzir starost i spol, raspoređene na sve dijelove stanovništva.

- **Kada se uzme u obzir etno-religijska pripadnost, ne postoji statistički pouzdana evidentna razlika (ako se radi o probabilističkom načinu uzorkovanja) u doživljenom vrijeđanju i zlostavljanju u prethodnih 12 mjeseci kod starosti ispitanika.**

Lokacije na kojima su se desili incidenti

- **Značajan dio incidenata – otprilike četiri od deset – dogodio se na otvorenom, kao što su ulica, trg, parking, parkovi i slična javna mjesta na otvorenom.**
- **Tek nešto više od petine incidenata dogodilo se na radnom mjestu, u školi, na fakultetu ili univerzitetu.**
- **Manje od petine incidenata dogodilo se na zatvorenim javnim mjestima— kao što su kafić, restoran, pub ili klub, tržni centar, zatvorena tržnica ili trgovina.**

Rezultati ankete također potencijalno ukazuju na povezanost između percipiranog poremećaja u naselju – vidljivih znakova potencijalnog sloma društvene kontrole i poretka – i doživljenih uvreda ili zlostavljanja u javnom okruženju. Na primjer, pitanje „Koliki problem predstavljaju vandalizam, grafiti i drugo namjerno oštećivanje imovine ili vozila u vašem naselju?" postavljeno je svim ispitanicima. „(Koristimo termin „vaše naselje" za područje koje je udaljeno pet minuta hoda od vašeg stana/kuće)."

- **Za ispitanike koji žive u naseljima za koja smatraju da vandalizam, grafiti i druga namjerna oštećenja imovine ili vozila predstavljaju „veoma veliki problem" bila je tri puta veća vjerovatnoća da su doživjeli uvrede ili zlostavljanja najmanje jednom u prethodnih 12 mjeseci nego za ispitanike koji smatraju da takav poremećaj u njihovom naselju „uopće nije problem".**

Međutim, potrebno je s oprezom tumačiti ovaj rezultat jer ispitanicima nije postavljeno pitanje da li su se incidenti dogodili u njihovom naselju ili negdje drugdje.

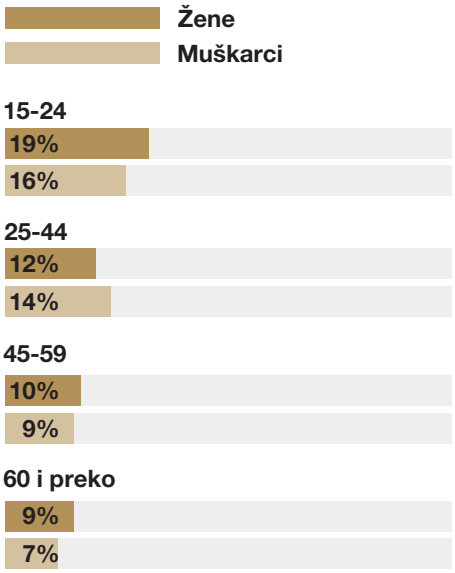
Počinitelji

- **Ispitanicima koji su bili meta vrijeđanja ili zlostavljanja na javnim mjestima u prethodnih 12 mjeseci postavljeno je pitanje o počiniteljima. Najčešći odgovor je bio da se radilo o nepoznatim ljudima – osobama koje nisu poznavali.**

Drugi su naveli da je počinitelj bio kolega s posla, kupac ili klijent, ili neko iz škole ili sa fakulteta. Samo je mali dio ispitanika naveo da je počinitelj bio član ekstremističke

Korištenjem izraza „potencijalna krivična djela" i „potencijalna krivična djela učinjena iz mržnje" u ovom dokumentu indicira se da nije moguće utvrditi da li incidenti koje su naveli ispitanici čine krivično djelo u skladu sa krivičnim zakonima u BiH samo iz podataka prikupljenih u istraživanju. U konačnici, to u praksi utvrđuje sud. Ovo ograničenje odnosi se i na istraživanja o žrtvama krivičnih djela na međunarodnom nivou. Međutim, takva istraživanja se u nekim državama, kao što su Velika Britanija, Švedska i Sjedinjene Američke Države koriste veoma dugo i mogu pružiti realniju sliku kriminalne viktimizacije od one zabilježene u policijskim evidencijama krivičnih djela.

Procenat ispitanica i ispitanika koji su doživjeli uvrede uživo* u prethodnih 12 mjeseci prema starosnim skupinama

Broj ispitanika:
Žene = 1274, Muškarci = 1160

*Ispitanici koji su bili izloženi uvredama, verbalnim napadima, uvredljivoj gestikulaciji, nazivani pogrdnim imenima ili su bili uznemiravani ili zastrašivani na bilo koji način uživo.

grupe. Isto tako mali broj ispitanika je naveo da je počinitelj bio policajac ili državni službenik.

- **Skoro pola (46%) incidenata izvršilo je više od jednog počinitelja.**

Predrasudni motiv

Ispitanicima koji su naveli da su bili predmet incidenata na javnom mjestu u prethodnih 12 mjeseci postavljeno je pitanje da li su uočili bilo kakav predrasudni motiv:

- **Većina (63%) ispitanika koji su bili meta uvreda, verbalnih napada, nazivani pogrdnim imenima, bili izloženi uvredljivoj gestikulaciji ili su bili žrtve uznemiravanja ili zastrašivanja na bilo koji način lično u prethodnih 12 mjeseci, uočili su neki oblik predrasudnog motiva.**
- **Gotovo polovina (45%) ispitanika koji su bili meta uvreda ili zlostavljanja u prethodnih 12 mjeseci i koji su uočili neki predrasudni motiv, navelo je da su u pitanju predrasude zasnovane na njihovoj etničkoj ili vjerskoj pripadnosti.**

Možda to i nije iznenađujuće s obzirom na to da je ispitanicima postavljeno pitanje o doživljenim uvredama, verbalnim napadima, uvredljivoj gestikulaciji i uznemiravanju, a kada su upitani zašto misle da je u pitanju predrasuda zasnovana na etničkoj ili vjerskoj pripadnosti, skoro tri četvrtine je reklo da je to zbog riječi koje su počinitelji izrekli. Gotovo četvrtina je zaključila da je to zbog etničke ili vjerske pripadnosti počinitelja.

- **Značajna manjina ispitanica (44%) koje su doživjele uvrede ili zlostavljanje na javnom mjestu u prethodnih 12 mjeseci misli da se to dogodilo djelimično ili u potpunosti zato što su žene.**
- **Među ispitanicima, ženama i muškarcima, sa invaliditetom, dugotrajnom bolešću ili zdravstvenim problemom koji su doživjeli uvredu ili zlostavljanje barem jednom u prethodnih 12 mjeseci, 16% smatra da je u pitanju predrasudni motiv zbog njihovog zdravstvenog stanja.**

Post-viktimizacijski psihološki uticaj

Svim ispitanicima koji su u posljednjih 12 mjeseci doživjeli uvrede, verbalne napade, uvredljivu gestikulaciju, iritantno ponašanje ili zastrašivanje postavljena su pitanja o psihološkom uticaju viktimizacije.

- **Više od polovine (54%) ispitanika koji su doživjeli incidente reklo je da ih smatraju ili „umjereno" ili „vrlo" uznemirujućim.**

Istraživanje je također pokazalo evidentnu povezanost između percipiranog predrasudnog motiva i stepena osjećaja uznemirenosti:

- **Veća je bila vjerovatnost da će ispitanici koji su smatrali da je incident bio motiviran predrasudama doživjeti incident kao „vrlo uznemirujući", a manje vjerovatno da će ga doživjeti kao „nimalo uznemirujući", nego oni ispitanici koji su smatrali da incident nije motiviran predrasudama.**

Ovaj nalaz je u skladu sa međunarodnim podacima koji pokazuju da krivična djela učinjena iz mržnje na žrtvu mogu imati veći emocionalni uticaj nakon viktimizacije u poređenju sa inače identičnim krivičnim djelima bez predrasudnog motiva.

Prijavljivanje incidenata policiji

- **Samo mala manjina ispitanika je navela da su oni ili neko drugi podnijeli prijavu policiji zbog incidenata koje su doživjeli u vezi sa uvredama ili zlostavljanjem na javnim mjestima u prethodnih 12 mjeseci.**

Vjerovatnije je bilo da su prijavljeni incidenti za koje se smatra da su motivisani predrasudama - 19% u poređenju sa 8% za incidente za koje se nije smatralo da su motivirani predrasudama.

- **55 od 316 ispitanika koji su doživjeli uvrede ili zlostavljanje na javnim mjestima u prethodnih 12 mjeseci prijavilo je incident drugim organima vlasti.**

Od toga, 12 incidenata prijavljeno je nekome u organizacijama/institucijama u kojima su se desili (u školi, na poslu ili kod pružatelja usluga), 11 incidenata je prijavljeno medijima, 10 Instituciji ombudsmana, 9 nevladinoj organizaciji, organizaciji civilnog društva ili zajednice, 7 incidenata prijavljeno je bolnici ili drugoj zdravstvenoj službi, a 4 incidenta su prijavljena organizacijama za podršku žrtvama.

Lokacije na kojima je došlo do uvreda uživo*

Ukupan broj ispitanika koji su doživjeli uvrede u prethodnih 12 mjeseci = 316

*Ispitanici koji su bili izloženi uvredama, verbalnim napadima, uvredljivoj gestikulaciji, nazivani pogrdnim imenima ili su bili uznemiravani ili zastrašivani na bilo koji način uživo.

Uznemirenost nakon uvreda, verbalnih napada, uvredljive gestikulacije ili uznemiravanja

Preporuke

Uvrede, verbalni napadi, uvredljiva gestikulacija i uznemiravanje ili zastrašivanje su primjeri necivilizovanog ponašanja na javnim mjestima s kojim se mnogi ljudi susretnu u nekom trenutku u životu. Ponekad su takvi incidenti motivirani predrasudama. Takvo ponašanje je navedeno kao poseban razlog za zabrinutost tokom sastanaka za procjenu potreba u kontekstu *Istraživanja o neprijavljivanju krivičnih djela učinjenih iz mržnje za Bosnu i Hercegovinu*.

Od svih potencijalnih incidenata motiviranih predrasudama evidentiranih u bazi podataka Misije u kojoj su zabilježena krivična djela učinjena iz mržnje između maja 2013. i novembra 2022. godine, 17% njih je uključivalo neki oblik verbalnog napada. Međutim, do sada je bilo teško utvrditi u kojoj mjeri je ovaj problem zaista raširen u Bosni i Hercegovini, s obzirom na nedostatak sistematskih empirijskih podataka. *Istraživanje o neprijavljivanju krivičnih djela učinjenih iz mržnje za Bosnu i Hercegovinu iz 2023. godine* stoga pruža jedinstven uvid u ovaj problem. Od uzorka koji je obuhvatao 2438 ispitanika iz generalne populacije, njih 316 (ili 13% svih ispitanika), navelo je da su bili nazivani pogrdnim imenima, bili meta vrijeđanja, verbalnih napada, uvredljive gestikulacije ili nekog oblika uznemiravanja ili zastrašivanja uživo na javnom mjestu najmanje jednom u prethodnih 12 mjeseci. Od toga, većina je navela da su incidente doživjeli više od jednog puta. Osim toga, većina ispitanika koji su bili meta uvreda ili verbalnih napada na neki su način smatrali da su ti incidenti bili motivirani nekom vrstom predrasuda.

Prema rezultatima *Istraživanja o neprijavljivanju krivičnih djela učinjenih iz mržnje za Bosnu i Hercegovinu iz 2023. godine*, uvrede, verbalni napadi, uvredljiva gestikulacija, uznemiravanje ili zastrašivanje na javnim mjestima, često motivirano predrasudama, predstavljaju značajan društveni problem. Velik dio takvog ponašanja može biti izvan djelokruga krivičnog zakona. Međutim, dio uvredljivog ponašanja bi mogao biti obuhvaćen različitim odredbama krivičnog zakona u Bosni i Hercegovini koje se odnose na 'grubo' i 'drsko' vrijeđanje i 'brutalno' zlostavljanje, kao i ozbiljne lične prijetnje po fizičku sigurnost u okviru kategorije 'nasilničkog ponašanja ili ugrožavanja sigurnosti'.[4]

- **Neophodno je provoditi medijske i javne kampanje u svrhu podizanja svijesti o tome koje vrste uvredljivog i zlostavljačkog interpersonalnog ponašanja na javnim mjestima mogu činiti krivično djelo, na koji način ih građani mogu prijaviti te kakva je pomoć i podrška dostupna žrtvama.**
- **Policija i drugi organi krivičnog pravosuđa trebaju prenijeti jasnu poruku da će ozbiljno shvatiti prijavljena potencijalna krivična djela koja uključuju interpersonalne uvrede i zlostavljanje.**
- **Nakon prijave, percepirani predrasudni motiv treba uzeti u obzir prilikom provođenja istrage te odgovarajuće incidente treba procesuirati kao krivična djela učinjena iz mržnje.**

Počinitelji uvreda, verbalnih napada, uvredljive gestikulacije i uznemiravanja na javnim mjestima

Ukupan broj ispitanika koji su doživjeli uvrede ili verbalni napad u prethodnih 12 mjeseci = 316

Misija OSCE-a u Bosni i Hercegovini i Ministarstvo za vanjske poslove Kraljevine Norveške su podržali izradu ove publikacije. Sva stajališta, izjave ili mišljenja izražena u ovoj publikaciji su odgovornost autora i ne odražavaju nužno stajališta Misije OSCE-a u Bosni i Hercegovini i Ministarstva vanjskih poslova Kraljevine Norveške.

4 Krivični zakonik Republike Srpske, član 385. i 150.; Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine, član 362. i 183.; Krivični zakon Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, član 356. i 180.